

a kor nyelve sokszor régiesnek hat, mégis a sztenderd francia nyelv keretein belül marad, így a kortárs olvasónak nem okoz különösebb gondot.

A kiadvány összeállítói sokat tettek annak érdekében, hogy a francia olvasó alaposan megismerhesse a mű kontextusát. Nem a teljes *Syrena*-kötetformájában, hiszen Vallin nem fordítja le az egész kötetet (de a könyvben ott van a magyar nemességhez szóló dedikáció, illetve a költészetben való jártasságáról is árulkodó Zrínyi-előszó, valamint a *Peroratio* című vers). A kontextusba helyezést maga a fordító kezdi az előszóban, hiszen ebben kellő mennyiségű és pontosságú életrajzi jegyzetet olvashatunk Zrínyiről. Ezenfelül a nyelvi kontextus is megszületik: a franciául tudók megismerhetnek elég sok mindent a magyar nyelv sajátosságairól, a kiejtéséről és hangzásvilágáról – sőt a Zrínyi által használt nyelvjárásról is.

A kötetet bevezető előszó a fordítói munka folyamatába is bevezeti az olvasót, segítségével néhány alapvető nehézségbe és fordítói döntésbe is betekinthetünk. A fordítás kulisszatitkait felvázoló előszót a mű cselekményének leírása követi. A francia kiadók gyakran adnak ki régi, már klaszszikusnak számító műveket úgy, hogy a szöveget

a cselekmény részletes ismertetése kíséri. Ezt a sajátos megoldást látjuk itt is: a cselekmény énekek szerinti, objektív elbeszélését prózában.

A *Szigeti veszedelem* és a *Peroratio* után Kiss Farkas Gábor tanulmányát olvashatjuk, amely Zrínyit az európai eposzi hagyományban helyezi el. A tájékozódást könnyíti a kötetet záró fontos nyelvi és tárgyi jegyzetanyag, a szereplők mutatója, illetve a rövid bibliográfia.

A gondosan szerkesztett kötetben ezenkívül több találó, ugyancsak a kontextust megvilágító illusztrációt is helyet kap: az 1587-es wittenbergi Zrínyi-album egy metszetét, festményeket, fontos Zrínyi-émlékűvek fotóit, rölapokat az OSZK és a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeiből, valamint egy térképet a három részre szakadt Magyarországról. Így, noha lényegében magánkezdeményezésből készült el a *Szigeti veszedelem* francia fordítása, mégis közös erőfeszítések révén filológiai és esztétikailag egyaránt igényessé alakított kiadást vehetnek kézbe a francia olvasók, akik most már Zrínyi Miklósnak nemcsak történeti alakját ismerhetik Jean Bérenger történész munkáinak köszönhetően, hanem költészetét is.

Farmati Anna

Egy Pázmány-mű kritikai kiadásáról

Pázmány Péter: Imádságos könyv (1631). Jegyzetek a szövegkiadáshoz

Szerk. Sz. Bajáki Rita, Bogár Judit. Universitas – Editio Princeps Kiadó, Bp. 2013. 460 old.

A kötet a régi magyar irodalmat olvasókedvelők-kutatók könyvespolcáról már jól ismert új kritikai kiadás, a *Pázmány Péter Művei* sorozat hatodik darabja. Sorrendben nem követi a hozzá tartozó főszöveget, az *Imádságos könyv* kritikai kiadását (mely az 1631-es pozsonyi kiadás nyomán készült), jóval utána jelent meg. A sorozatot nyitó *Felelet* (2000) és a *Tíz bizonyág* után 2001-ben látott napvilágot az említett *Imádságos könyv*, és ennek jegyzetanyagát tartalmazza a sorozat 2013-ban megjelent darabja. A főszöveg és a jegyzetkötet összetartozását

a borító színárnyalatai is jelzik. A *Tíz bizonyág*hoz hasonlóan a jegyzetkötet CD-melléklettel egészül ki, mely tartalmazza az *Imádságos könyv* 2001-ben megjelent kritikai kiadását, továbbá a második, szintén 1610-ben Pozsonyban napvilágot látott *Imádságos könyvet*, valamint ennek 1625-ös és 1631-es, ugyancsak pozsonyi kiadását.

A Pázmány Péter magyar nyelven írott műveit közzétevő sorozat önmagában is nagy és sokrétű munkát igénylő vállalkozás, melybe több kutató bekapcsolódik. Szerkesztője Hargittay Emil, a

Felelet kiadása még egyedül az ő munkájának az eredménye. A *Tíz bizonyosság*ot viszont – akárcsak a további köteteket – már munkacsoport készítette: Hargittay Emil mellett Ajkay Alinka, később további két kutató kapcsolódott be a munkába: Báthory Orsolya, Tömösvári Emese. Az *Imádságos könyvet* ugyancsak ketten gondozták: Bajáki Rita és Hargittay Emil, a *Rövid tanúság* egyetlen szerző-szerkesztő munkája, a Bretz Annamáriáé. A két jegyzetkötet jellegénél fogva is csapatmunkát igényelt, az elsőt Ajkay Alinka és közreműködőként Báthory Orsolya, Varsányi Orsolya készítette, a jelen kötet szerkesztői Sz. Bajáki Rita és Bogár Judit.

Az itt recenzált kötet megjelenését is hosszúságú kutatómunka előzte meg, erről a jegyzetek elé írott bevezetőben tájékozódhatunk. Elég csak végigmenni a köszönetnyilvánítások során, máris sejthetjük, mennyi intézményközi kapcsolatra, együttműködésre volt szükség ahhoz, hogy ez a mű létrejöhessen. A sorozat (és e jelen kötet) tehát nem pusztán Pázmány-művek kritikai kiadásáról szól, hanem az együttműködés eredményes voltáról is. Természetesen a Pázmány-filológiával kapcsolatos munkáról, a szövegek értelmezésének kérdéseit feltáró kutatásokról más fórumokon is értesülhetünk, hiszen a sorozat szerkesztőinek, a szövegek gondozóinak tollából folyamatosan jelentek és jelennek meg írások tanulmány- és konferenciakötetekben, tehát a szöveggondozói munkával járó kutatói tapasztalatok tanulságai nem csak ebben a kiadványban gyümölcsöznek.

Az *Imádságos könyv* jegyzetkötete, a kritikai kiadáshoz készített jegyzetapparátus a tudományos írásgyakorlat egy sajátos műfaja: az aprólékos szöveggondozói és -magyarázói munka eredménye, fogódzó a további kutatáshoz, értelmezéshez. Az általános tudnivalókat felvázoló bevezető tanulmány felhívja a figyelmet arra, hogy az *Imádságos könyv* Pázmány Péter életében megjelent kiadásai mintegy összeállítójuk/szerzőjük pályaképét követik: 1606-ban Pázmány Grazban van, teológiai tanár, 1610-ben hitvédő jezsuita Felső-Magyarországon, 1625-ben már esztergomi érsek, 1631-ben pedig bíboros. A különböző funkciók különböző hatókörrel

járhattak, emellett az újrakiadások a nyomdákkal való együttműködést is feltételezték. Már csak ez is kíváncsivá teheti az olvasót, hogy a különböző állomások mennyire jelentenek fordulópontot a kiadvány szövege szempontjából. De ugyanilyen izgalmasak lehetnek a kiadástörténetre és a mű utóéletére (amely a 20. századig tart!) vonatkozó információk, illetve további vizsgálódásokra ösztönözhet a recepciós és egyéb filológiai kérdések felvetése, melyeknek megválaszolására is alkalmas az összegyűjtött jegyzetanyag. Itt most csak egy példát említenék: a 18. századi kiadások között szerepel egy csiksomlyói is: 1747-ben jelent meg, s amint kiderül, ez az egyik legkülönösebb darab, „tartalmában, beosztásában sajátos módon elegyíti a kassai, illetve a nagyszombati ágra jellemző jegyeket”. (13.)

A jegyzetkötet bevezetőjében tájékozódhatunk a jegyzetkészítés elvi és tudományos kérdéseiről, arról, hogy milyen akadémiai egyeztetések előzték meg a konkrét munkát.

Ugyancsak itt található meg a példányleírások, melyek tájékoztatnak az egyes kiadások fennmaradt példányszámáról, lelőhelyéről, állapotáról. Az elsőbből mindössze 2 példány maradt – s itt fontos megjegyeznünk, hogy van adatunk a megjelenés példányszámáról és hatásáról. A második kiadás Kapi Annához írt ajánlásában olvashatjuk: „minden rendektől nagy kedven fogadtaték, és nagy hamar vgyan mindenestül vgy elis oszla az ennyhány száz könyuecske, mellyet elsőben nyomtattak vala, hogy immár az kik szorgalmatosan keresik sem kaphatnak...” (59.) De a későbbiekből sem maradt fenn sokkal több példány: a másodikból 5, a harmadikból 3, a negyedikből 4, és ezek között is kevés a teljes, hibátlan. Gyakori az is, hogy az ép példány éppen valamely távoli gyűjteményben található.

Érdekességként megjegyezzük, hogy a példányösszesítő táblázat szerint az 1625-ös, Pozsonyban megjelent edíció egyik példánya Kolozsváron található, a Protestáns Teológiai Könyvtár állományában, a posszeszszorbejegyzésből pedig kiderül, hogy Bod Péter tulajdona volt 1744-ben. Ha kicsit

jobban beleolvasunk a példányleírásba, rögtön megértjük azt is, hogy mire használható – többek között – egy ilyen jegyzetkötet: a megrongálódott lapokon az olvashatatlan szavakat kiegészítették – e művelet módjáról, sikeréről részletesen tájékozódhatunk a megfelelő jegyzetekben.

A javítások, változtatások számbavétele a Pázmány Péter életében megjelent kiadások mentén természetesen minden kiadásra kiterjed, hiszen ez képezi a szövegkritikai jegyzetek gerincét. Az egyes kiadások összehasonlíthatósága újabb részletekkel szolgálhat Pázmány Péter munkamódszeréhez, de a javítások, változtatások rendszerezése, annak vizsgálata, hogy mi a funkciójuk, ugyancsak gondolkodóba ejtheti majd a felhasználókat: például az, hogy a negyedik kiadásból kimarad jó néhány tanító jellegű, hittani vagy a hitélet gyakorlásának magyarázatát érintő passzus.

A használatot könnyíti meg az, hogy a szövegkritikai jegyzetek négy kiadás oldalszám-konkordanciáját is tartalmazzák, valamint a sajtóhibák szemléjét minden verzióban: azt, hogy a szövegrendező mely hibákat emendálták, és kitérnek a kritikai kiadásaira is, így valóban kutató- és olvasóbarát jegyzetapparátus jön létre.

Fontos és hasznos a következő fejezet is, a *Tárgyi jegyzetek*, mely a kötetnek szinte felét teszi ki. A tudományos kiadás velejárója egy ilyen jegyzetapparátus. A fejezet szerzője, Bogár Judit ellenőrizte, azonosította, korrigálta a primér szöveg forrásait, hivatkozásait, utánament az ima-szövegek forrásainak és latin mintáinak, akár fordítások azok, akár afféle parafrázisjellegű átdolgozások, és további források előkerülésére is számít, hiszen egyre több régi nyomtatvány, sőt kézirat válik elérhetővé a világhálón (263). A jegyzetkből kiderülő információk – sokszor éppen e források nyomán – arra is rávilágítanak többek között, hogy miként funkcionál nyelvként a középkori lelkiségi hagyomány, hogy milyen sokat merített Pázmány például a *Hortulus animaeből* (311, 334, 335, 353) és más középkori forrásokból. A fordítások és átdolgozások

majdani közelebbi vizsgálatához pedig e munkának köszönhetően kéznél vannak a latin eredetű, amelyeket rendre közread a kötet a maga helyén. A szó- és fogalommagyarázatok, személynevek (bibliai szereplők, egyházatyák, szentek, hittudósok stb.) azonosítása egy kritikai apparátus megannyi nélkülözhetetlen eleme – az elvégzett munka pontossága, megbízhatósága pedig emeli ennek értékét. A magyarázatok vagy éppen kommentárok egy olyan tudásanyagot keltenek életre és tesznek hozzáférhetővé, amely a 17. században közkincsnek számított, és ezért ismeretük nélkül érthetetlen lenne az *Imádságos könyv* jó néhány szövege, utalása, egyáltalán a könyv maga.

A tájékozódást gondosan összeállított mutatók segítik: rövidítésjegyzékek – több is, hiszen egyfelől a szerkesztő, másfelől Pázmány saját rövidítései is magyarázatra szorulnak, hasonlóképpen a jegyzetekben lerövidített művek, ami egy kis szakirodalmi tájékoztatóval is felér. Ehhez csatlakozik a felhasznált, de nem hivatkozott irodalom, Pázmány hivatkozásainak jegyzéke az *Imádságos könyvben* szereplő nevek és számok szerint, még a kiadásra is utalva, majd szerzői betűrend szerint, a hivatkozott bibliai könyvek. Ezt követi a Pázmány Péter *Imádságos könyvének* szakirodalma, melyből kitűnik nemcsak az, hogy a könyv mindig is ott volt az irodalomtörténeti érdeklődés erőterében, hanem az is, hogy a szerkesztők milyen előmunkálatokkal készítették elő, illetve kísérték a szöveggondozói munkát, hiszen az anyaggal való foglalkozás már önmagában is adta a kiadvánnyal, annak szövegével, filológiai és tartalmi vagy éppen kontextuális kérdésekkel kapcsolatos témákat. De a szokásos helynév- és személynévmutató sem hiányzik a kötet végéről: az érdeklődő olvasó minden segédeszközt megtalál az eligazodáshoz, a kiadások közötti tájékozódáshoz, a szövegek alapos megértéséhez. Mindez remélhetőleg további kutatásokra ösztönzi majd a kötet(ek) használóit, ami valóban nagyszerűen illeszkedik a jól végiggondolt szerzői-szerkesztői koncepcióhoz.

A kötet szerkezetének bemutatásából derül ki, hogy a CD-melléklet mennyire fontos tartozéka a könyvnek, hiszen az igazi kutatómunka még az ilyen gondosan és nagy szakértelemmel készített kritikai kiadás és jegyzetek mellett sem teszi nélkülözhetővé az eredeti példányok tanulmányozását: sok jegyzet éppen ezekre a példányokra irányítja a figyelmet, nem beszélve az eredeti, kis példányszámuk (és olykor állapotuk) miatt

nehezen elérhető nyomtatványok sajátos hangulatáról, melyet a kritikai kiadás nem tud pótolni. Így viszont a kutatónak vagy az egyszerűen csak érdeklődő olvasónak egy olyan szövegrendszer áll a rendelkezésére, amely maximálisan megközelíthetővé teszi a magyar imádságitradalom e meghatározó kötetét.

Farmati Anna

Tér, idő, társadalom és kultúra metszéspontjai a magyar nyelvben

A 7. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus két szimpóziumának előadásai.

Kolozsvár, 2011. augusztus 22–27. Szerkesztette Fazakas Emese, Juhász Dezső, T. Szabó Csilla, Terbe Erika, Zsemlyei Borbála. Bp. – Kvár 2014. 316 old.

Már a kötet címét elolvassva is feltűnik, hogy milyen széles tematikai skálán mozognak a benne olvasható tanulmányok. Az előszót megfogalmazó Juhász Dezső szerint a hungarológiai kongresszusok egyik célja éppen az, hogy megmutassák, milyen szerteágazóak a nyelvészet és a rokon társadalomtudományok kapcsolódási pontjai, „metszéspontjai”, sőt a nyelvtudományon belüli érintkezések is, ezért érdemes és kell ezekkel foglalkozni. A kolozsvári kongresszus keretei között is igyekeztek megjeleníteni a dimenziális nyelvészetet. Ezt hivatott jelezni az a szerkesztési elv is, mely szerint a kötet egyharmad részét az *Erdélyi magyar szótörténeti tár* (a továbbiakban SzT) munkaközössége és a Tár tudományos kérdéseiben már elmélyült kutatók gondolatai teszik ki.

A kötet első kétharmadát *Tér, idő és kultúra metszéspontjai* alcímmel a kongresszuson elhangzott előadások anyaga alkotja. Az itt olvasható 18 tanulmány a nyelvvel, nyelvészettel való foglalkozás széles spektrumát öleli fel, miközben a legtöbb tanulmány több nyelvészeti diszciplínával is érintkezik, a kongresszus szellemében ezáltal is rávilágítva a nyelvtudomány interdiszciplináris jellegére. A következőkben megpróbáljuk

röviden bemutatni az egyes írásokat. Többnyire a kötetbeli sorrendet követve haladunk, mivel a tanulmányok kivétel nélkül mind több diszciplínát is érintenek, így nehéz lenne egységes csoportosítási szempontot felállítani.

Az első tanulmányok nyelvtörténeti vonatkozású kérdésekkel foglalkoznak. Dömötör Adrienne *Az ó- és középmagyar kori magánéleti nyelvhasználat morfológiailag elemzett adatbázisa* című munkája nyitja meg a tanulmányok sorát. A szerző részletesen bemutatja azt a nagymérvű munkát, amely a magánéleti nyelvhasználatához közel álló ó- és középmagyar kori szövegek adatbázis-alapú feldolgozásából és közzétételéből áll. A munkálatokhoz a beszélt nyelvhasználatához leginkább közel álló műfajok feldolgozása adja a korpuszt. A tanulmányból kiderül, hogy az adatbázis széles körű hasznosíthatósággal fog rendelkezni, és a nyelvtörténetben viszonylag újszerű látásmódot tesz lehetővé: történeti morfológiai, lexikológiai és szociolingvisztikai vizsgálatokhoz is anyagot szolgáltat majd.

Fazakas Emese *Az át, keresztül és a körül szemantikai érintkezései és különbségei a régi és a mai magyar nyelvben* című tanulmánya a címbeli